

5. **Ожегов С. И.** Словарь русского языка [Электронный ресурс] / С. И. Ожегов. – Режим доступа : <http://www.ozhegov.org/>. – Загл. с экрана.
6. **Пристайко Т. С.** Метафора и научная картина мира / Т. С. Пристайко // Наук. зап. Луган. нац. пед. ун-ту. Сер. Філол. науки : зб. наук. пр. [Норми та парадокси свідомості й мислення]. – Луганськ, 2006. – Вип. 6. – С. 72–81
7. **Смирнов И. В.** Время колокольчиков: жизнь и смерть русского рока [Электронный ресурс] / И. В. Смирнов. – Режим доступа : <http://www.lib.ru/CULTURE/MUSIC/SMIRNOW/kolokolchiki.txt>. – Загл. с экрана.
8. **Шидер М.** Язык русского рока [Электронный ресурс] / М. Шидер. – Режим доступа : <http://www.fedy-diary.ru/Gold/books-r/poeza4/15.htm>. – Загл. с экрана.

Надійшла до редколегії 28.01.15

УДК 81'27:316.75

С. Є. Корнева

Чорноморський державний гуманітарний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв)

ОСНОВНИ СКЛАДНИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

Розкрито зміст поняття «мовна ментальність». Наведено схеми для аналізу ментальності, розроблені в науковій парадигмі. Виокремлено основні складники дослідження мовної ментальності.

Ключові слова: мовна ментальність, лексичний тип, граматичний тип, текст, мовлення.

Корнева С. Е. Черноморский государственный университет имени Петра Могилы (г. Николаев). *ОСНОВНЫЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЯЗЫКОВОЙ МЕНТАЛЬНОСТИ*

Раскрыто содержание понятия «языковая ментальность». Приведены схемы для анализа ментальности, разработанные в научной парадигме. Выделены основные составляющие исследования языковой ментальности.

Ключевые слова: языковая ментальность, лексический тип, грамматический тип, текст, речь.

Kornieva S. Ye. Petro Mohyla Black Sea State University (Mykolayiv). *BASIC CONSTITUENTS OF LANGUAGE MENTALITY RESEARCHING*

The theory of mentality studies verbal forms, which represent the information and express the importance of the culture. Language mentality determines the connection between the mental life and the language of the human being. The purpose is to define the basic constituents of language mentality researching. To achieve the purpose such tasks are completed: the way of fixing and the context of the concept “language mentality” are analysed; the structures for analysing mentality, worked out in the scientific paradigm, are given; constituents, researching of which encourages finding out the language mentality, are distinguished. The language mentality is the certain thinking process that constantly develops and characterized by the mutual influence of the culture and ways of behaviour. Mental features present in the language and can differ in relation to an individual, group, region, nationality, continent, etc. Researching of the language mentality means to work with the lexical and semantic structures and grammar fixed in various texts and in the speech. The study of the language mentality should take into consideration external factors that directly influence on the language (culture, social environment, politics, religion, etc.). In future, the distinguished constituents of language mentality researching may give an opportunity to develop the mechanisms of the analysis of mental features.

Key words: language mentality, lexical type, grammatical type, text, speech.

Лінгвістичні дослідження сьогодення в переважній більшості спрямовані на виявлення ментальності, відображеної в мові. Мовознавці розробляють та засто-

совують багато теорій (фреймову, прототипічну, аргументної семантики, процедурної семантики тощо) для визначення особливостей людського мислення. Деякі вчені виокремлюють теорію ментальності, яка передбачає вивчення вербальних засобів репрезентації інформації (М. Ф. Алефіренко), що мають культурно-значуще наповнення (В. В. Красних). Ментальність пов'язана з процесом пізнання та усвідомлення світу, а в мові виражена духовна культура народу. Мовна ментальність віддзеркалює зв'язок між духовним життям людини та його мовним зображенням.

Мета нашої розвідки – визначення основних складників дослідження мовної ментальності. Для досягнення мети необхідно виконати такі *завдання*: проаналізувати введення та зміст поняття «мовна ментальність»; невести схеми для аналізу ментальності, розроблені в науковій парадигмі; виокремити складники, дослідження яких сприятиме розкриттю мовної ментальності окремого індивіда, групи, народу.

Прояви ментальності розвиваються поступово й характеризуються різноманітними відтінками. Як зазначає М. В. Піменова, ментальність народу необхідно розглядати невідривно від вивчення мови та культури, які є взаємопов'язаними, взаємозалежними та взаємообумовленими явищами [6, с. 18]. Мовну ментальність дослідниця визначає як фрагмент фізичного чи віртуального світу, який має те чи інше позначення в мові, являє собою певне мовне осмислення у вигляді понятійної чи граматичної категорії [Там само].

Усі існуючі наукові підходи до вивчення ментальності, на думку В. В. Колесова, можна розподілити за такими типами: логічна настанова, етносоціальна настанова, теорія генотипу, психологічний кут зору, психоаналітичні судження, мовна модель ментальності. Об'єктами дослідження цих типів є ідеї, загальнолюдські цінності, символи народної культури, підсвідомість, особисті якості характеру, концепти народної культури тощо [3, с. 13–14]. Аналізуючи деякі аспекти мовного ментального простору англійців, німців, французів, науковець вказує на те, що західноєвропейське бачення менталітету і російське розуміння ментальності відрізняються змістовими формами: «Порівнюючи прояви російського світовідчуття із західноєвропейським менталітетом, добре відомим і описаним, завжди доходиш висновку, що подібного менталітету в нас немає, а є його еквівалент – ментальність, тобто менталітет, повінчаний з духовністю» (тут і далі переклад наш. – С. К.) [Там само, с. 18]. Дослідник пропонує з'ясувати особливості ментальності, яку визначає як «національний спосіб вираження та сприйняття світу, суспільства і людини у формах і категоріях рідної мови, здатність тлумачити явища як їхні сутності та відповідно до цього діяти в певних обставинах» [Там само, с. 13]. В. В. Колесов уважає, що вивчення мовної ментальності ще залишається складним процесом, оскільки йому перешкоджають теоретична нерозробленість проблеми, стійке неприйняття таких досліджень та праці, результати яких дискредитують проблему (нариси Н. Я. Марра) [Там само, с. 38].

Одним з перших, хто намагається детально охарактеризувати зміст поняття «мовна ментальність», є О. Г. Почепцов. Аналізуючи мовне зображення світу, дослідник пояснює його як мовне мислення, в якому інтерпретація світу відбувається та існує у формі мови. О. Г. Почепцов підсумовує: «Співвідношення між деякою ділянкою світу та її мовною репрезентацією можна визначити як *мовну ментальність*» [8, с. 111]. Під «світом» автор розуміє «не тільки світ, який оточує людину, а й світ, який створює людина і більша частина якого часто припиняє своє існування, коли зникає його творець і носій, тобто світ мовленнєвих дій людини та її станів» [Там само]. Таким чином, мовна ментальність відображається як у письмових текстах, так і в усному мовленні.

Останнім часом розробленням поняття «мовна ментальність» займаються представники психолінгвістичного напрямку, проте чіткої впорядкованості в дослідженні мовних засобів ще остаточно не затверджено. Перш ніж виокремити основні компоненти аналізу мовної ментальності в лінгвістиці, розглянемо розуміння та способи аналізу ментальності науковців інших гуманітарних дисциплін.

В *історії* на системності ментальності наголошує П. М. Немирович-Данченко, вважаючи ментальність багаторівневою структурою з великою кількістю складників. Історик пропонує розглядати ментальність як умовно-матеріальний об'єкт – у цьому випадку її можна уявити як рухому в часі систему координат, у якій різні координати рухаються з різними швидкостями. П. М. Немирович-Данченко наводить схему еволюції розвитку менталітету, яка складається з п'яти рівнів людської свідомості (ментальності): перший рівень – найнижчий (давній), п'ятий – найвищий (молодий). Довжина рівнів збільшується від першого до останнього, що є вказівкою на еволюцію цих рівнів з різною швидкістю протягом людського життя. Найнижчі рівні майже не змінюються, вони, на думку історика, охоплюють культурні коди, «звички свідомості». Вищі рівні пов'язані з різноманітними суспільними інститутами (наприклад, проведення релігійних обрядів); зміни на цих рівнях можливі, проте часто людина намагається їх уникати. Найвищі рівні мають безпосередній зв'язок з нашим досвідом, світоглядом, знаннями, інтелектом і змінюються майже все життя. Таким чином, усі ці рівні уособлюють цілісний феномен ментальності. Автор також відзначає, що ментальність функціонує поза межами свідомості, впливаючи на наші вчинки, а не на мислення [5, с. 91–93]. Доречно зауважити, що в межах історії сформувався напрям «Історія ментальностей», який розробляли французькі вчені, а в пострадянських країнах він поширився завдяки працям А. Я. Гуревича.

У *соціалній психології* Т. В. Іванова вважає ментальність системою логічно взаємопов'язаних елементів, яка завжди має причетність до суб'єкта: «Абстрактної „просто ментальності” не існує, як не існує ментальності поза психікою (свідомістю), історією (часом) та географічною територією (простором)» [2, с. 168]. Дослідниця обґрунтовує суб'єктно-діяльнісний підхід, відповідно до якого термін *ментальність* прирівнюють до терміна *ментальність суб'єкта діяльності*, а рівнем «суб'єктності» визначають рівень узагальнення, на якому застосовують лексему *ментальність* і утворені з нею словосполучення. Т. В. Іванова виокремлює такі характеристики поняття «ментальність»: 1) ментальність людства в цілому – це цивілізація; 2) ментальність народу – культура; 3) ментальність нації – національний характер; 4) ментальність країни – суспільна свідомість; 5) ментальність політичної групи або економічної системи – менталітет; 6) ментальність історичної епохи – буденна свідомість, яку вивчає історична психологія; 7) ментальність географічної території – буденна свідомість, яку вивчає поведінкова географія; 8) ментальність великої групи – групова свідомість, тобто умонастрій або світогляд соціальних прошарків населення, що є предметом вивчення соціальної психології; 9) ментальність малої групи – групова свідомість, тобто мікроклімат сім'ї, психологічна атмосфера трудового колективу тощо – вивчає соціальна психологія; 10) ментальність людини – ментальний світ людини, її ідентичність (статеві-вікова, професійна, національна тощо) [Там само, с. 169–170]. Зазначену ієрархічну схему дослідниця пропонує розглядати як «класифікації ментальностей». Крім того, Т. В. Іванова, розкривши та порівнявши зміст понять «ментальність», «культура» та «мистецтво», зазначає, що: «Поняття „ментальність” ширше поняття „культура”. ...Ментальність змінюється в часі швидше, ніж культура. ...Мистецтво може бути назване специфічною ментальністю, що органічно входить до ментальності будь-якого рівня узагальнення» [Там само, с. 176].

У філософії Р. О. Додонов характеризує ментальність як структуру з трьома рівнями: психоенергетичним, безсвідомим та логічним. Критерієм для структурування «служує визначена форма існування психічної інформації, а саме – поле, образи, поняття» [1, с. 8]. Із соціально-філософського погляду, Д. В. Полежаєв визначає у структурі менталітету «основні блоки-настанови: а) сприйняття; б) оцінка; в) поведінка. Це свого роду „горизонтальний”, функціональний розподіл. До вертикальних складників належать функціональні соціальні настанови індивідуальної та масової свідомості та сфери позасвідомого, що впливають на вироблення ставлення до оточуючих людину явищ, подій та процесів» [7, с. 4]. Серед найбільш важливих настанов науковець відзначає: правову, природну, господарсько-економічну, національно-патріотичну, естетичну, релігійно-містичну, мовну, освітньо-виховну тощо. На думку Д. В. Полежаєва, структура, яку він запропонував є функціональною схемою феномену менталітету (однаково для індивідуальної ментальності та суспільного менталітету) [7, с. 4–5].

У лінгвістиці ментальність охоплює всі мовні форми: «уся мова в цілому є носієм народної ментальності» [3, с. 42]. О. Г. Почепцов виокремлює два типи мовної ментальності: лексичний та граматичний. Лексичний тип відображається в лексико-семантичній системі, граматичний тип визначається «локальними, темпоральними та іншими фокусами зображення світу. Ці фокуси закріплені в першу чергу в граматичній системі (у системі часу, категорії числа, категорії роду тощо)» [8, с. 113]. Мовна ментальність, на думку науковця, реалізується за допомогою мовномоментального та мовленнєво-ментального актів. Мовними складниками мовномоментального акту є слово і словосполучення, а мовленнєво-ментального – речення і текст [Там само, с. 114]. Дослідник вказує, що мовну ментальність індивіда формують: «...а) ті його особливості, які визначаються його причетністю до певної соціокультурної групи (у найширшому розумінні культури), тобто особливості цього індивіда як представника певної соціокультурної групи (яка виділяється на основі рівня освіченості, професії, віку, статі тощо); б) ті особливості, які визначаються соціокультурним середовищем індивіда. До соціокультурного середовища належать, наприклад, коло знайомих на роботі, знайомих поза роботою, родичів, близьких, країна проживання. Особливості країни як соціокультурного середовища – це культурні традиції, історія, політичний устрій і т. д.» [Там само, с. 118]. Зважаючи на соціокультурний фактор, типи мовних ментальностей доречно виокремлювати за соціокультурною ознакою: «говорячи про російську, англійську та інші ментальності, слід розуміти ментальності, які співвідносяться з відповідними соціокультурними спільнотами, а не мовами» [Там само, с. 119]. Крім того, оскільки мовна ментальність, з погляду О. Г. Почепцова, є неоднаковою в різних людей, важливим є розрізнення індивідуальної, групової та колективної мовної ментальності. Мовну ментальність можна досліджувати ізольовано або на основі зіставлення з іншими мовними ментальностями: «порівняльний аналіз мовних ментальностей дозволить виявити універсальні та індивідуальні якості мовних ментальностей, які, звичайно, неможливо виокремити шляхом ізольованого розгляду» [Там само, с. 120]. Як бачимо, мовну ментальність формують лексичні та граматичні складники, які виражаються лексичними та синтаксичними одиницями.

Фундаментальним дослідженням мовної ментальності вважають роботу російського мовознавця В. В. Колесова «Російська ментальність у мові та тексті». Аналізуючи лексичні й синтаксичні одиниці, а також граматику, автор визначає особливі риси російської ментальності. На думку В. В. Колесова, «...основною інформації є текст. Мудрість віків збиралася в тексті, з усіма символами, образами і поняттями. ...Саме тексти зберігають культурну традицію – у літературних формах мови. ...Літературна мова – це мова інтелектуальної дії» [3, с. 46]. Отже, мовна

ментальність людей зафіксована в текстах, які охоплюють відомості про способи мислення та поведінки в різний час.

У мовній ментальності виражено розуміння та пояснення світу за допомогою мови. Дослідження мови дозволяє виявити специфічне ставлення людини до навколишньої дійсності. В. В. Колесов зазначає: «Ми живемо в логіці категорій, відображених у мові частинами мови. Іменник – предметність, прикметник – якість, дієслово – стан або дія і т. д.» [Там само, с. 45]. Мова, на думку науковця, є спільною для всіх і до важливих її компонентів, на які слід звертати увагу, належать власні імена, звертання, побутовий та сакральний етикет тощо [Там само, с. 46]. Проаналізувавши мовну ментальність російського народу, В. В. Колесов виокремив складники, на які першочергово потрібно звертати увагу під час дослідження: 1) мовні універсалії – найбільш узагальнені поняття або абстрактні категорії; 2) характерні особливості мови, що відображають ментальні характеристики свідомості, кожен з яких можна вивчити самостійно і на дуже великому матеріалі: іменник, дієслово; 3) рід іменників; однина, множина, відмінювання; збірна множинність об'єктів; 4) прикметники (для характеристики зовнішнього світу – якісні або кількісні); 5) використання займенників, їх поява в мові; 6) дієслівні категорії (часу, виду); тривалість, завершеність дії; дієслово-зв'язка; модальність; 7) використання або відсутність артиклів; 8) відмінювання або використання прийменників для вираження різноманітних синтаксичних зв'язків (наприклад, різноманітність словесних форм російської мови, об'єднаних спільним змістом, автор трактує як свободу у відображенні власної думки зі збереженням народного надбання); 9) активність словотворчих процесів; спосіб словотворення (у російській мові характерним є додавання афіксів, флексій для приєднання нових відтінків думки); 10) використання метафори, створення індивідуально-авторської метафори; 11) побудова висловлювання (категоричність, ухильність); використання визначень (наприклад, надмірне використання непотрібних визначень посилює емоційність висловлювання в російській мові та є ознакою вміння переконувати); 12) акцентні маркери; наказовий спосіб; використання заперечення; 13) діалогічне, монологічне мовлення; переконання, доведення; 14) синтетичні (аналітичні) моделі висловлювання; стилістичні форми (порядок слів у реченні); 15) синтаксичні конструкції; типи речень (безособові, неозначено-особові, узагальнено-особові); формування складних речень (підрядні зв'язки, вживання сполучників); 16) фонетичні зміни; зміни зовнішньої та внутрішньої форми слова [3, с. 46–56]. Крім того, вчений підкреслює необхідність врахування обставин соціального, політичного та культурного життя, що вплинули на світосприйняття та світобачення [Там само, с. 47]. Джерелами поповнення образного словника В. В. Колесов визнає діалекти, у яких створюються особливі стилі відображення культурних символів народу [6, с. 12]. Мовним матеріалом дослідження, на думку науковця, можуть слугувати: казкові оповідання для малечі, прислів'я, кожне окреме слово, що має таємничу силу; форми словників, граматики, ідеології, де зосереджено ментальну програму, історично створену предками; поезія, белетристика, публіцистика тощо [3, с. 47–48]. Розвиваючи теорію мовної ментальності в наш час, лінгвісти як матеріал дослідження використовують також тексти Давньої Русі – літописи, проповіді, повчання, молитви тощо (О. М. Кондратьєва [4]); народні прикмети (Т. В. Симашко [4]); міфологеми (С. П. Балінченко [4]); об'яви (І. С. Черкасова [4]); художні тексти, реклами тощо [4].

Отже, мовна ментальність є певним мисленням, яке постійно розвивається і характеризується взаємовпливом культури та способів поведінки. Ментальні ознаки об'єктивуються в мові й можуть різнитися стосовно окремого індивіда, групи, регіону, національності, континенту і т. д. Дослідження мовної ментальності передба-

час звернення до лексико-семантичного складу та граматики, фіксація яких має місце в різноманітних текстах, а також усному мовленні. Мовну ментальність доречно вивчати з урахуванням зовнішніх факторів, що безпосередньо впливають на мову (культура, соціальне середовище, політика, релігія тощо). Виокремлені складники дослідження мовної ментальності дають змогу в подальшому розробляти механізми аналізу ментальних особливостей.

Бібліографічні посилання

1. Додонов Р. А. Теория ментальности : учение о детерминантах мыслительных автоматизмов / Р. А. Додонов. – Запорожье : Тандем-У, 1999. – 264 с.
2. Иванова Т. В. Ментальность, культура, искусство / Т. В. Иванова // Обществ. науки и современность. – 2002. – № 6. – С. 168–177.
3. Колесов В. В. Русская ментальность в языке и тексте / В. В. Колесов. – СПб. : Петербург ; Востоковедение, 2006. – 624 с.
4. Ментальность и изменяющийся мир : коллект. моногр. : к 75-летию проф. В. В. Колесова / [отв. ред. М. В. Пименова]. – Севастополь : Рибэст, 2009. – 504 с.
5. Немирович-Данченко П. М. К вопросу о методах изучения ментальности / П. М. Немирович-Данченко // Вестн. Томск. гос. ун-та. Сер. История. – 2008. – № 1 (2). – С. 88–96.
6. Образ мира в зеркале языка : сб. науч. ст. / [отв. ред. В. В. Колесов и др.]. – М. : ФЛИНТА, 2014. – 568 с.
7. Полежаев Д. В. Идея менталитета в русской философии «золотого века» / Д. В. Полежаев. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2003. – 360 с.
8. Почепцов О. Г. Языковая ментальность : способ представления мира / О. Г. Почепцов // Вопр. языкознания. – 1990. – № 6. – С. 110–122.

Надійшла до редколегії 26.02.15

УДК 811.161.1'367.624

С. В. Короткова

ГВУЗ «Национальный горный университет» (г. Днепропетровск)

ВОЗМОЖНОСТИ ИЗУЧЕНИЯ НАРЕЧИЯ НА МАТЕРИАЛЕ НАЦИОНАЛЬНОГО КОРПУСА РУССКОГО ЯЗЫКА

На примере выявления особенностей функционирования наречий в специальном тексте продемонстрированы возможности, предоставляемые лингвисту языковым корпусом текстов. Путем анализа и систематизации результатов поиска наречий в подкорпусе текстов учебно-научной сферы установлены самая многочисленная семантическая группа адвербиальной лексики, наиболее частотные единицы, количественный состав и частотность наречий, образованных по определенным словообразовательным моделям.

Ключевые слова: наречие, лингвистический (языковой) корпус текстов, специальный текст, семантический признак, ключевой смысл.

Короткова С. В. ДВНЗ «Національний гірничий університет» (м. Дніпропетровськ). **МОЖЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПРИСЛІВНИКІВ НА МАТЕРІАЛІ НАЦІОНАЛЬНОГО КОРПУСУ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ**

На прикладі виявлення особливостей функціонування прислівників у спеціальному тексті продемонстровано можливості, що надає лінгвісту мовний корпус текстів. Шляхом аналізу та систематизації результатів пошуку прислівників у підкорпусі текстів навчально-наукової сфери встановлено найбільш чисельну семантичну групу адвербіальної лексики,